

חווית לימוד תורה שבעל פה

לימוד הגמרא והבנתה הם מלאכה קשה. הקושי נובע מריבוי המשימות המורכבות העומדות לפני הלומד הדורשות מיומנויות רבות - גם יכולת להבין את פשט הגמרא והראשונים, גם יכולת לשחות בים הפירושים, הקושיות והחידושים ולברור מתוכם את נקודות היסוד, וגם יכולת לחדור בסברא ישרה לעמודי התווך שעליהם נשענת הסוגיה.

המעוניין לצאת מסוגיה עם מסקנות ברורות ועם משנה סדורה, נתקל בקושי כפול ומכופל הנובע מכך ש"דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר" [ירושלמי ראש השנה פ"ג ה"ה]. הגמרא אינה כתובה כסדר שיטתי הערוך לפי נושאים ומציג כל נושא מהמסד ועד הטפחות, אלא כלולה היא. כלולים בה מקרא, משנה, תלמוד, אגדה ומוסר. גם הסוגיות כלולות הן, זעיר פה וזעיר שם, והלומד צריך לחבר צו לצו וקו לקו כדי להשלים את הסוגיה ואת הנושא הנלמד.

נקודה זו, היותם של דברי תורה "עניים במקומן ועשירים במקום אחר", דורשת הסבר. מדוע לא כתבו חכמים את ביאוריהן של מצוות ה' בצורה ברורה ושיטתית, הרי כתיבה שיטתית מסייעת להבנת הדברים ומאפשרת לרדת לכוונתו של הכותב בצורה הטובה ביותר? מדוע הכבידו עלינו חכמים במקום שראוי להקל?

כדי לענות על שאלה זו יש לברר את משמעות מסירת מצוות התורה בעל פה. הגרא"ה קוק [אורות התורה פ"א] מאפיין את ההבדל בין התורה שבכתב לבין התורה שבעל פה: "תורה שבכתב אנו מקבלים על ידי הציור היותר עליון ויותר מקיף שבנשמתנו... חשים אנו רוח א-להים עליון מרחפת עלינו, נוגעת ואינה נוגעת... בתורה שבעל פה אנו יורדים כבר אל החיים... אנו חשים שרוח האומה הקשורה כשלהבת בגחלת באור תורת אמת היא גרמה באופיה המיוחד, שתורה שבעל פה נוצרה בצורתה המיוחדת". תורה שבכתב היא תורה א-להית המגיעה אלינו מפי הגבורה ללא התערבות אנושית [משה רבינו שימש כ"צינור" להעברת דבר ה', כמבואר בחז"ל: "הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב" (בבא בתרא טו.)], ואילו התורה שבעל פה שיסודה מפי הגבורה היא תורת עם ישראל לדורותיו, תורה הנוצרת על ידי מוסרי התורה שבכל דור ודור. מוסרי התורה מקבלים את י"ג המידות שהתורה נדרשת בהן ואת המסורת העוברת מדור לדור, ומתוך מסורת זו ועל פי דעתם הרחבה מורים לנו את הדרך אשר נלך בה. חיבור זה, בין מסורת הדורות לבין היצירה של מוסרי התורה, הוא היוצר תורה ששורשה מפי הגבורה וענפיה על פי הרוח המיוחדת של האומה, הוא היוצר את התורה שבעל פה.

כוחם הגדול של מוסרי התורה ליצור תורה מחד גיסא, מתוך מחויבות מוחלטת לצו הא-להי מאידך גיסא, מבואר בגמרא. הגמרא במסכת מנחות [כט:] מספרת שהקב"ה הושיב את משה רבינו בישיבתו של רבי עקיבא "ולא היה יודע מה הן אומרים. תשש כחו. כיון שהגיע לדבר אחד, אמרו לו תלמידיו: רבי, מנין לך? אמר להן? הלכה למשה מסיני. נתיישרה דעתו". רבי עקיבא בגדולתו הרבה חידש חידושים שמשה רבינו לא הכירם. תשש

כוחו של משה רבינו שמה מגלים ישראל פנים בתורה שלא כהלכה, כיוון ששמע שמקורם של חידושי רבי עקיבא הם בהלכה למשה מסיני נתיישרה דעתו. החכמים מוסרי התורה רשאים לחדש וליצור כפי דעתם הרחבה, אך הם חייבים להיות כפופים למסורת שניתנה למשה מסיני.

המאפיין העיקרי של המילה הכתובה הוא הדיוק שבה. הניסוח השקול והמדוד מבטא את כוונת הכותב בצורה המדויקת ביותר, ומאפשר לקורא לעמוד בבירור על כוונה זו. לעומת זאת, את המילה המדוברת מאפיינת הדינמיות שבה, המדבר אומר דבר אחד, השומע מעבד את הדברים על פי אישיותו, ומעביר את הדברים לאדם שלישי כפי שהוא קלטם והבינם.

בתורה שבכתב נמסרת מדור לדור בדייקנות רבה תורת א-ל חי, תורה שכולה א-להית, ולכן "דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה" [גיטין ס:]. בתורה שבעל פה נמסרים מדור לדור כללים ועקרונות האמורים לשמש כבסיס למערכת מצוות הנבנית על פי הבנת החכמים שבכל דור ודור, ולכן "דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב" [שם].

שלושים וחמישה דורות, ממשה רבינו ועד רבי יהודה הנשיא, נמסרה התורה בעל פה. רבינו הקדוש "שראה שהתלמידים מתמעטים והולכים והצרות מתחדשות ובאות וממלכת הרשעה פושטת בעולם ומתגברת וישראל מתגלגלים והולכים לקצוות" [הקדמת הרמב"ם למשנה תורה], חשש שתשכח תורה מישראל, ולכן העלה על הכתב את עיקרי המצוות. האמוראים הוסיפו נדבך נוסף לבנינו של רבי יהודה הנשיא, והעלו על הכתב את כל התורה שבעל פה, אך הם הקפידו לשמור את אופייה כתורה שבעל פה. הם הקפידו שלא לכתוב מערכת מצוות באופן שיטתי המאפיין תורה כתובה, אלא לכתוב את הגמרא כפרוטוקולים של בתי המדרש. "דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר" כפי ששכיח בדברים שבעל פה שלפעמים מקצרים בנושא אחד, אך אגב דיון בנושא אחר חוזרים לנושא הראשון ומאריכים בו.

כיוון שהתורה שאנו לומדים כיום היא תורה שבעל פה, והיא תורה של עם ישראל לדורותיו, לומד התורה אינו חש שהוא לומד טקסטים שנכתבו לפני מאות שנים, אלא חש שהוא נכנס לבית מדרש ענק שבו נוכחים כעת כל חכמי ישראל לדורותיהם. הדבר בא לידי ביטוי בכך שאנו מתייחסים אל חכמי הדורות בלשון הווה ולא בלשון עבר [רש"י מפרש, "הרמב"ם פוסק" וכד', וכן אנו רגילים לומר על חכם מוקדם שהוא מתרץ קושיה של חכם מאוחר. הנקודה המרכזית ביותר היא שלמרות שבמשנה ובגמרא יש מסורות של מאות שנים, אנו מתייחסים אליהן כמקשה אחת. "כשאני יושב ללמוד הנני נמצא תיכף ומיד בחבורת חכמי המסורה. היחס בינינו הוא אישי. הרמב"ם מימיני, רבנו תם משמאלי, רש"י יושב בראש ומפרש, רבנו תם מקשה, הרמב"ם פוסק, הראב"ד משיג. כולם הם בחדרי הקטן, יושבים סביב לשולחני. המה מביטים עלי בחיבה, משתעשעים עמי בסברא ובגמרא, מעודדים ומחזקים אותי כאב" [ובקשתם משם, עמ' 242]. חוויה זו המתוארת בצורה נפלאה על ידי הגרי"ד סולוביצ'יק אינה חוויה פרטית אלא חוויה של כל לומדי התורה.

אך דא עקא, לחווייה אדירה זו יש פן אחר, והוא הקושי הרב בלימוד התורה שבעל פה. חווייה זו המפכה טל חיים על תלמידי החכמים מהווה מחיצה של ברזל לאנשים רבים המבקשים דבר ה'. אנשים אלו הלומדים גמרא אך הסוגיה חתומה בפניהם אינם חשים חווייה של חיבור לחכמי בית המדרש לדורותיהם אלא תסכול ואכזבה. בכל מאודם רוצים הם להיכנס אל הקודש פנימה, אך חשים שהשער סגור בעדם.

אל להם להתייאש, עמלה של תורה יהפוך להם את תסכולם לחווייה ואת אכזבתם למקור מים חיים, ובעז"ה ימצאו את דרכם בהבנת הדרכים הנפלאות של בית המדרש של עם ישראל לדורותיו.